

MIRCEA MALIȚA
DESPRE SUPRAVIEȚUIREA PRIN ISTORIE A
POPORULUI ROMÂN

CRISTINA ARVATU VOHN*

Din multitudinea de scrieri ale academicianului Mircea Malița (vezi Lucian Pricop, *Mircea Malița. Biobibliografie*, București, Editura Comunicare.ro, 2012), una este „lucrarea de suflet¹ a acestuia, așa cum mărturisește colaboratorul său apropiat, profesorul Dan Dungaciuc într-un interviu publicat în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale* în anul 2012: *Cumințenia pământului. Strategii de supraviețuire în istoria poporului român*. De ce? Pentru că intelectualul Mircea Malița (o combinație unică în spațiul public românesc de matematician, diplomat, istoric al diplomației, istoric al ideilor, eseist, specialist în relații internaționale sau avangardist al studiilor prospective) a fost întreaga sa viață preocupat de soarta țării sale, pe care a căutat să o consolideze intern (vezi activitatea sa în fruntea Ministerului Educației) și să o promoveze pe plan extern din toate funcțiile și calitățile pe care le-a deținut în capitalele lumii. Mircea Malița este un patriot autentic atât în fapte cât și în vorbe, preocupat să găsească răspunsurile profunde referitoare la existența poporului român. Și, poate că cel mai evident exemplu scriitoricesc în acest sens este lucrarea la care ne-am oprit. *Cumințenia pământului. Strategii de supraviețuire în istoria poporului român* – una dintre cărțile de referință ale academicianului – a fost publicată inițial la Editura Corint, în anul 2010, pentru a fi retipărită doi ani mai târziu, într-o nouă ediție la Editura Compania, în anul 2012.

Cartea este una incitantă chiar din prima ei pagină. Dacă-i citești titlul de pe copertă te aștepti să ai în față o lucrare clasică de istorie a românilor. Dar când parcurgi primul rând al cărții afli că, de fapt, ideea lucrării a plecat de la întrebarea *ce este un român?*, care te duce cu gândul la o cercetare socio-psihologică a profilului românilor. Iar pe măsură ce o citești, regăsești în ea argumente din domenii aparent paralele, precum fizica și cultura, genetica, biologia și religia, pe care mintea academicianului le îmbină atât de armonios în sprijinul demersului său de a defini românul atât ca individualitate cât mai ales ca o colectivitate care a dăinuit în stilul propriu peste veacuri.

* Cercetător științific III, drd. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române.

¹ Acad. Mircea Malița, „Rolul diplomației în strategiile de supraviețuire a poporului română, în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, Nr. 3/2012, p. 5.
Rev. Șt. Pol. Rel. Int., XIV, 1, pp. 64–70, București, 2017.

După ce Gheorghe Brătianu a dezlegat enigma și miracolul existenței populației românești într-un întreg mileniu de tăcere, Mircea Malița deslușește miracolul supraviețuirii micilor țări românești înconjurate permanent de mari imperii, care au reușit să-și realizeze idealul unei construcții statate unice și unitare la finalul primului război mondial.

Două grile de descifrare a lucrării ne rețin acum atenția. Prima este introducerea pentru prima dată a criteriului supraviețuirii/existenței/dăinuirii în citirea istoriei românilor, temă asupra căreia academicianul revine și în alte lucrări ale sale (vezi de pildă, Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii, 1962-1972*, Editura Compania, 2011 sau Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, Editura RAO, 2014). „Supraviețuirea, ne spune Mircea Malița, e înscrisă de natură pentru toate formele vieții, de la monocelulă la speciile animale și, apoi, la popoare și societăți... e un concept biologic care premerge, depășește și domină orice alt scop pe care speciile îl urmăresc în acțiunile și comportamentul lor.² Deci și popoarele și națiunile și societățile și statele se luptă pentru supraviețuire, iar istoria ne demonstrează din plin acest lucru. „Există comunități, limbi, etnii, identități care au dispărut definitiv din istorie (exterminate fizic sau cultural, asimilate, topite în alte conglomerate identitare, convertite etc.) și nu vor mai reveni niciodată. Competiția este dură...³ Românii au reușit însă pe parcursul veacurilor să reziste tuturor presiunilor externe. „Suntem, scria Constantin C. Giurescu, unul din cele mai vechi popoare ale Europei și cel mai vechi din sud-estul european... Suntem singurul popor din această parte a Europei care a izbutit să aibă o viață politică fără întrerupere, de la întemeierea statului până astăzi.⁴

Supraviețuirea prin istorie a românilor s-a bazat pe un factor indispensabil și anume memoria colectivă. Ea „asigură continuitatea în timp, transmiterea experienței și cunoașterii dobândite de la o generație la alta.⁵ Iar în cazul românilor, transmiterea informațiilor de la o generație la alta poate fi reperată prin identificarea unor tipare de comportament în momentele de primejdie. Există un tipar de comportament prezent în cele două tipuri de strategii descrise de Mircea Malița, strategii armate și strategii pașnice sau diplomatice, un tipar „care se repetă, sub forme îmbogățite și completate cu experiențe noi, pe scara unor întregi secole. Mai mult decât atât, strategiile militare sunt înrudite și comparabile cu cele diplomatice⁶.

Strategiile armate au fost utilizate de români încă de la începutul creării țărilor române. Noile formațiuni statale au avut de înfruntat forțe militare externe care urmăreau, cel puțin, supunerea dacă nu anihilarea lor. De la Basarab I, țările române au folosit strategiile armate în fața unor invadatori, de fiecare dată mai numeroși. Patru mari domnitori care au utilizat strategiile militare reține Mircea

² Mircea Malița, *Cumințenia pământului. Strategii de supraviețuire în istoria poporului român*, București, Editura Corint, 2010, p. 17.

³ Dan Dungaciu, *Elemente pentru o teorie a națiunii și naționalismului*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2012, p. 11.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, Editura All, 2015, p. 10.

⁵ Mircea Malița, *Cumințenia pământului...*, p. 24.

⁶ *Ibidem*, p. 25.

Malița: Basarab I, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, domnitori de excepție care au reușit victorii importante în luptele cu armatele străine și despre care a vorbit întreg apusul european. Celor patru, Mircea Malița le creionează portrete unice, ca strategii de excepție, ce au rămas ca puncte de reper în istoria existenței românilor. Nu sunt, desigur, neglijate nici celelalte mari bătălii din epoca medievală, precum Adrianopole (1205), Ialomița (1369 și 1442), victoriile lui Vlad Țepeș, Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ioan Vodă cel Cumplit sau Radu Șerban.

Punctul comun al tuturor luptelor purtate de români în această perioadă este inferioritatea netă a armatei lor față de cea invadatoare, care, de cele mai multe ori, beneficia și de o înzestrare armată superioară. Astfel, Mircea Malița sintetizează care sunt principalele puncte ale strategiei unei armate mici, obligată să lupte cu o forță militară mai mare: „1. neacceptarea confruntării directe în condițiile desfășurării armatei mari; 2. Obligarea acestei armate de a căuta armata mică, prin parcurgerea de itinerarii lungi, unde este supusă uzurii continue și epuizării forțelor; 3. Atragerea armatei mari în locuri defavorizante, unde i se poate aplica o singură lovitură decisivă.⁷ În toate confruntările militare mari – confruntări asimetrice – ale timpului, această strategie a fost aplicată pe câmpul de luptă de români, tiparul repetându-se de-a lungul secolelor.

Strategiile pașnice ale românilor au fost la rândul lor derulate în condițiile de asimetrie. Țările române au purtat negocieri cu preponderență cu entități mai mari decât ele. Astfel și acestea au trebuit să exceleze, să fie inovative și surprinzătoare pentru partenerii de discuții. Mircea Malița remarcă faptul că strategiile pașnice sunt complementare celor militare și sunt bazate pe aceeași idee: *fereste-te de confruntări directe*. Tiparul comun este identificabil și în strategiile diplomatice care sunt rezumate astfel: 1. neacceptarea agendei de discuții în formulări nefavorabile; 2. Crearea unei agende în care cealaltă parte pierde inițiativa, poate fi atrasă în alte direcții... adică o agendă cu întârzieri și prelungiri; 3. Atingerea unui rezultat optim, când se produce o formulă acceptată ce poate fi prezentată ca o mișcare de surpriză.⁸

În lista domnitorilor ale căror strategii diplomatice sunt detaliate în lucrare îi regăsim pe marii strategii militari ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, cărora li se adaugă alți domnitori rămași în conștiința istorică a românilor, ca să-i numim numai pe Neagoe Basarab, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir. Lor, academicianul Mircea Malița le alătură domniile fanariote dar și transilvănenii, fiind cu greu de găsit „un exemplu atât de pertinent pentru strategiile pe termen lung, ca acela al românilor transilvăneni⁹.

Domnitorii români au combinat cele două tipuri de strategii de supraviețuire care sunt „produsul aceluiași stil de gândire¹⁰. E o expresie a continuității românilor, strategiile utilizate, fie ele militare sau pașnice, fiind adaptate în mod continuu în funcție de provocări și oportunități. O a doua expresie a continuității este uni-

⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁸ *Ibidem*, p. 51.

⁹ *Ibidem*, p. 87.

¹⁰ *Ibidem*, p. 52.

tatea bazată pe limbă, cultură și religie. Cele trei sunt elementele de bază ale unității românilor, evidențiate de toți marii cărturarii români. Mircea Malița tratează acest aspect nu doar din „poziția lor privilegiată de constante în ecuația unității și a solidarității ci și prin prisma bătațiilor „de supraviețuire“¹¹ pe care sunt și ele nevoite, neîncetat să le poarte și care sunt purtate peste veacuri de memoria colectivă. Toate cele trei sunt elemente esențiale ale identității românilor, care nu pot lipsi din niciun demers de definire a *românului*. Mircea Malița cercetează însă și trei aspecte specifice civilizației: instituții, legi și tehnologii, traduse pentru epoca medievală în obști, legi și meserii,¹² ca forme de coagulare și exprimare specifice românilor din perioada medievală.

Mircea Malița cercetează în ultimele două capitole ale părții întâi a cărții trecerea românilor de la „retragerea în istorie“ la intrarea pe „scena lumii“. Expresia *retragerea din istorie* îi aparține lui Lucian Blaga, în *Trilogia culturii*. Teorie marelui filosof român referitoare la dezvoltarea culturii române este analizată aici în stilul propriu al diplomatului într-ale scrisului – o mai amendează sau o completează. Și aici academicianul găsește elemente reale ale strategiei de supraviețuire, sintetizate excelent într-o frază referitoare la strategia utilizată de populația care locuia în acest spațiu: „renunță la istorie, la viața de tip major, și se salvează în viața de tip organic, minor“¹³.

Tot aici este introdusă o nouă teorie referitoare la perioadele dificile prin care a trecut poporul român, „teoria petelor negre“. Dezvoltată în contextul în care se discută despre teoria ciclurilor în istorie și al încercărilor puțin credibile ale lui Xenopol de a le aplica istoriei românilor, academicianul consideră că în istoria noastră există „etape relativ compacte, bune conducătoare de supraviețuire sau cele în care acest obiectiv se atinge greu și nesatisfăcător, succedându-se fără reguli și durate precise“.¹⁴ Pe ultimele, Mircea Malița le consideră a fi „pete negre“ definite ca „un declin al unității, o stare maladivă a culturii, pierdere a sensului de identitate și o involburare colectivă a minților individuale“.¹⁵ Prezente permanente în istoria noastră, până în perioada contemporană, ele au fost întotdeauna depășite, oricât de lungă le-ar fi fost durata, deoarece a dăinuit permanent un nucleu care a continuat supraviețuirea.

Intrarea „pe scena lumii“ are loc odată cu generația revoluționarilor de la 1848, generația unificatorilor, așa cum îi prezintă Nicolae Iorga în cel de-al nouălea volum al magistralei lui lucrări *Istoria românilor*¹⁶. Această generație care adesea la filosofia iluministă și rezona la ideile revoluției franceze a derulat o strategie complexă și de durată, ce avea să se finalizeze după primul război mondial. Revoluționarii exilați după 1848 au fost cei care au pregătit mica unire a românilor, prin educația pe care și-o continuă aici, dar mai ales prin legăturile pe care și le

¹¹ *Ibidem*, p. 96.

¹² *Ibidem*, p. 114.

¹³ *Ibidem*, pp. 128-129.

¹⁴ *Ibidem*, p. 136.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Vezi Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, Vol. IX, București, Editura Enciclopedică, 2010.

crează în rândurile elitei decidente a marilor puteri ale timpului. Strategia diplomatică pe care ei o derulează acum (de multe ori benevolă și neremunerată) fac cunoscută cauza românilor în Occidentul european, astfel că atunci când s-a pus problema realizării unirii Țării Românești cu Moldova, la finalul războiului Crimeei, cele două țări au avut un suport în imperiile apusene, reușind, în condițiile atât de vitrege și cu opoziția imperiilor vecine, să realizeze unirea. „Românii, afirmă și academicianul Dan Berindei, n-au asistat pasiv la jocurile celor mari și puternici, deoarece s-au dovedit capabili să fie prezenți și activi, chiar și în situația de inferioritate în care găseau”.¹⁷

Strategia de supraviețuire este în continuare urmată și după realizarea micii uniri, așa cum fusese „definită de Mihai Viteazul la 1600: unirea celor trei principate”¹⁸. Idealul unității păstrat în minte de români este realizat la finalul primului război mondial, după o nouă îmbinare a strategiilor militare cu cele diplomatice. Ulterior perioadei interbelice, statul român a intrat într-o etapă a petelor negre, cu succesiunea dictaturilor pe care le-a cunoscut, de la cea carlistă, trecând prin cea național-legionară, apoi cea antonesciană și cea comunistă.

Un subcapitol aparte este dedicat de Mircea Malița lui Nicolae Titulescu, marele diplomat român pe care l-a admirat și într-o oarecare măsură l-a urmat în activitatea diplomatică. Portretul pe care i-l realizează celui considerat a fi unul dintre cei mai mari diplomați ai timpului său – poate cel mai mare – este plin de admirație pentru cel care a fost „total devotat supraviețuirii României în cele două războaie mondiale și în intervalul care le desparte”¹⁹, care avea o viziune profetică, confirmată de evenimentele care au urmat după moartea sa, survenită în anul 1941.

Cum poți defini românul fără a face referire la vârfurile pe care le-a dat în diferite domenii, repere atât pentru nația română cât și pentru străinătate? Găsim aici ce-a de-a doua grilă de descifrare a cărții, cea care se concentrează mai mult asupra definirii românului, în esența sa proprie. Mircea Malița creionează în partea a doua a cărții profilul românesc (mult mai amplu și mai extins decât Specificul românesc descris de exemplu, de George Călinescu în a sa *Istorie a literaturii române*²⁰) în viziune proprie. Iar aici include portrete uimitoare ale poetului național, Mihai Eminescu, al marelui umorist de la numele căruia s-a născut un stil unic – caragialesc – I. L. Caragiale, al celui care s-a preocupat să găsească identitatea noastră, în *Din psihologia poporului român*, Dumitru Drăghicescu, al marelui poet și filosof Lucian Blaga, al celui care s-a aplecat atât de profund asupra spiritului românesc, Constantin Noica, al logicianului și filosofului Athanase Joja, al celui atât de mult preocupat de sufletul românesc Constantin Rădulescu Motru, al lui Mihai Ralea – interesat de a găsi explicații sociologice pentru

¹⁷ Dan Berindei, *Politică externă și diplomați la începuturile României moderne*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 7.

¹⁸ Mircea Malița, *Cumintenia pământului...*, p. 154.

¹⁹ *Ibidem*, p. 168.

²⁰ Vezi, George Călinescu, Capitolul „Specificul național”, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1985.

profilul românului –, al lui Emil Cioran cu a lui filosofie a disperării (în care însă Mircea Malița reușește să găsească partea luminoasă), al lui Nicolae Iorga, marele istoric enciclopedist al românilor, al autorului inegalabilei *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, George Călinescu, al istoricului de artă, Răzvan Theodorescu; al geniului lui Constantin Brâncuși, cel care l-a inspirat pe Mircea Malița să dea titlul cărții, după sculptura sa *Cumințenia pământului*, al creatorului *Rapsodiei române* și *Poemei române*, George Enescu. Toți aceștia în stilul propriu sunt pe de-o parte expresia puterii de supraviețuire a poporului român iar pe de altă parte reprezentanți ai *minților* (inteligenței și creativității) românești care, fiecare în domeniul său, a căutat să definească acest popor și să-i exprime identitatea.

Dacă toți oamenii de cultură de mai sus sunt reprezentanți de seamă ai culturii și spiritului românesc, alte lecturi prezentate într-un capitol aparte sunt cele care l-au inspirat pe Mircea Malița să-și creeze propria teorie despre supraviețuirea prin istorie. Este capitolul care relevă cultura enciclopedică a academicianului: de la mentalități și psihologie până la genetică, de la științe cognitive până la cele mai recente descoperiri în domeniul medicinei și al biologiei, de la studiile conștiinței și conștiințului până la fizică și cultură, de la studiile eredității până la cele mai noi teorii referitoare la meme. Toate au ca scop descifrarea enigmelor minții, un domeniu atât de special, în care matematicianul își folosește logica pentru a extrage esențele, cele rămân, cele care dăinuie. Această pasiune pentru studiile minții este cea care, probabil, l-a inspirat să găsească analogia atât de sugestivă a titlului volumului, pe care o explică el însuși; cuminte/cu-minte, pentru academician, românul fiind în același timp *cu minte* cât și *cuminte*. Pentru că orice strategie trebuie să apară mai întâi sub forma unei idei în mintea unuia sau a mai multora înainte de deveni acțiune.

În fapt, întreaga carte este o esență a istoriei românilor, care are în centrul său românul. Viziunea realistă prin care descifrează misterul dăinuirii românilor este proprie intelectualului și omului de cultură care a participat direct la crearea istoriei. Mâna diplomatului (care prin natura meseriei este preocupat de strategii) se resimte pe tot parcursul cărții. Chiar și atunci când polemizează, o face cu înțelepciunea celui care știe că orice doctrină, orice ideologie, orice viziune din care câte unii își extrag materialul pentru a ataca acest popor este trecătoare, dar poporul va găsi întotdeauna modalități și resurse de orice fel pentru a supraviețui, oricât de grele ar fi încercările prin care ar trece.

Aproape fiecare frază a cărții poate fi un citat în sine, plin de înțelepciune și de iubire pentru neamul românesc. Și nu doar atât. Pentru că întregul demers este scris cu privirea spre viitor. Iar ultima frază din ultimul capitol al cărții în care analizează criza actuală, proiectează o privire realist optimistă despre viitorul românilor. E un mesaj profund care exprimă o dorință aprigă ca viitorul să însemne ieșirea din pata neagră actuală, cu asumarea de către generația sa a tot ceea ce stă în calea intrării din nou pe scena istoriei, într-un mod demn de trecutul său: „Să fim optimiști? Da, dar nu vorbind discursuri despre valori, ci cântărind fapte.

O parte din cultura contemporană sună a predici. Criza ia cu ea o generație care iese la pensie și ale cărei imagini s-au tocit și epuizat în pre-criză și în perioada ei îndelungată.²¹

Cumînțenia pământului... este o carte care nu încearcă să convingă pe nimeni, ci demonstrează ce sunt românii și cum au dăinuit prin istorie, așa cum o vor face și de acum înainte, *cu-minte și cuminte*.

BIBLIOGRAFIE

- Berindei, Dan, *Politică externă și diplomați la începuturile României moderne*, București, Editura Mica Valahie, 2011.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1985.
- Dungaciu, Dan, *Elemente pentru o teorie a națiunii și naționalismului*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2012.
- Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, București, Editura All, 2015.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. IX, București, Editura Enciclopedică, 2010.
- Malița, Mircea, *Cumînțenia pământului. Strategii de supraviețuire în istoria poporului român*, București, Editura Corint, 2010.
- Malița, Mircea, „Rolul diplomației în strategiile de supraviețuire a poporului română, în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, Nr. 3/2012.

²¹ Mircea Malița, *Cumintența pământului...*, p. 284.